

Л. В. Гапоненко,
пошукач, ПВНЗ "Європейський університет"

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Проаналізовано наслідки шкоди, яку за 11 років нанесено землям Закарпаття паводками. Запропоновані організаційно-екологічні заходи зі збереження і відновлення родючості ґрунтів для одержання екологічно чистої продукції.

Analyzed 11 years of damage effects that Zakarpattia region suffered flood lands. The proposed organizational arrangements for environmental preservation of soil fertility to get environmentally friendly products.

Ключові слова: організаційно-екологічні заходи, родючість ґрунтів, екологічно чиста продукція, економіко-соціальна система.

Key words: organizational and environmental measures, soil fertility, environmentally clean production, economic and social system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Переведення вітчизняного агропромислового виробництва на модель сталого розвитку має ґрунтуватися на основі, по-перше, застосування новітніх досягнень науки і техніки, прогресивних та екологічнобезпечних технологій, принципово нових методів використання, відтворення, збереження й охорони природних ресурсів сільськогосподарського призначення, випуску нових та екологічно чистих продуктів харчування, що користуються підвищеним попитом на внутрішньому й зовнішньому ринках; по-друге, проведення глибоких і системних досліджень та прикладних розробок, зокрема у сфері аграрної економіки й екології. В результаті послідовної та цілеспрямованої реалізації цих заходів істотно зросте ефективність виробництва в усіх галузях і сферах АПК, а агропромислові підприємства й окремі товаровиробники матимуть необхідні кошти для розв'язання складних проблем соціального розвитку та інфраструктурної перебудови сільських поселень.

Сама ідея і постановка питання щодо розроблення фундаментальних наукових основ, зокрема економіко-екологічних, сталого розвитку національного АПК як найбільш природомісткого народногосподарського комплексу країни й такого, що справляє великий і розосереджений вплив на навколишнє середовище, в якому здійснюється сільськогосподарська діяльність, виникла в учених-економістів та агро-екологів у середині 90-х років минулого століття. З того часу опубліковано чимало наукових праць, присвячених різним аспектам переведення вітчизняного агропромислового виробництва на принципи сталого функціонування.

Більшість науковців та фахівців сільського господарства [1; 2; 3; 4; 5; 6] сходяться на тому, що стратегія екологізації аграрного виробництва повинна орієнтувати товаровиробників, в першу чергу, на природоресурсну економію та мінімізацію антропогенних впливів, заподіяння шкоди навколишньому середовищу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Ця проблема особливо важлива для території Закарпаття, враховуючи ту шкоду, яку нанесено землям катастрофічними паводками в басейн р. Тиси в 1998, 2001, 2008, 2010 роках. В області нині є 759,6 га порушених земель, з яких 126,4 га потребує рекультивациї. В Закарпатті також обліковано 37,1 тис. га еродованих земель, в області утворилися небезпечні екогенні геологічні процеси, що проявилися 709 випадками зсувів на площі 20,4 тис. га, 126 зсувонебезпечними ділянками з об'ємом конусів виносу 2,1 млн м³ та 169 ділянками лінійної ерозії загальною довжиною понад 70 км. Потребують рекультивациї понад 100 тис. га сільськогосподарських угідь. За даними Державного управління екологічної безпеки, в Закарпатській області повністю був змитий верхній шар ґрунтового покриву на значних площах сільськогосподарських угідь, пошкоджено 11,0 тис. га ріллі, 6,2 тис. га сіножатей і пасовищ, знесена мулом 204 км меліоративних каналів.

У результаті водної стихії на великих площах був змитий найбільш родючий орний шар, землі забруднювались важкими металами, мали місце руйнівні ерозійні процеси. Треба враховувати, що все це, а також незавершеність земельної реформи, висока розорюваність земель, суттєве зменшення внесення органічних добрив, відсутність заходів меліорації ґрунтів виступають стримувальними факторами нарощування виробництва сільськогосподарської продукції на території області.

З огляду на ці обставини основними напрямками екологізації сільськогосподарського виробництва мають бути такі:

- сільськогосподарська діяльність повинна здійснюватись у межах раціонального обсягу ємкості екосистем з тим, щоб не порушувати якісні параметри їх сталого функціонування та цілісності. З цієї метою потрібно відновлювати екологічно сприятливу структуру агроландшафтів, а саме — зменшувати частку антропогеннозмінених елементів (розорювання земель, особливо тих, що належать до водного фонду, розкорчовку чагарників тощо) і розширювати елементи природного каркасу — лісонасадження, водойми, луки;

- завдяки виваженому управлінню оборотом земель (тимчасове, періодичне виведення частини їх під консервацію і повернення після накопичення поживних речовин) доцільно реалізовувати ефективне використання природної родючості ґрунтів;

- ефективніше реалізовувати змішану (напівінтенсивну) систему сільського господарства із застосуванням частково хімічних і переважно біологічних засобів, ресурсощадних і екологічнобезпечних методів господарювання, а також поступово переходити на органічне сільське господарство. Останнє — особливо важливе для зони Карпат, що має осередки екологічно чистих, незабруднених земель, на яких можна організувати виробництво екологічно чистої продукції. Поки що ринкова ніша екологічно чистого продовольства ні в Європі, ні в світі не заповнена.

Людина — найвища цінність суспільства, голов-

на продуктивна сила, має право і потребує жити в здоровому навколишньому середовищі, споживати біологічно повноцінні, екологічно чисті продукти харчування. Ці гуманні цілі зумовлюють необхідність формування регіональної концепції та організаційно-екологічних заходів стимулювання виробництва безпечних для здоров'я людини продуктів харчування.

Запропоновані за останній час екологічні системи аграрного виробництва спрямовані не тільки на біологічне очищення агробіоценозів, але і досягнення позитивних зрушень у всьому процесі природокористування, зокрема:

- з їх допомогою вдається усунути причини, що приводять до забруднення ґрунтів, ґрунтових вод, виробленої продукції важкими металами, нітросполуками, стійкими залишками пестицидів, нітратами та іншими канцерогенними речовинами;

- виробляти біологічну повноцінну, безпечну для здоров'я людей продукцію сільського господарства з високими смаковими якостями та природним ароматом, яка здатна найбільш повно задовольняти фізіологічні потреби людського організму, мати природну стійкість при зберіганні.

Потреба у формуванні екологічної системи аграрного виробництва продиктована великою сукупністю інтересів самих жителів області, численними рекреантами, що приїжджають на відпочинок.

Специфіка рельєфу, ґрунтів, клімату, лучний тип рослинності, характер людського розселення, традиції населення є сприятливими для започаткування екологічних систем сільськогосподарського виробництва, напрацювання певного досвіду у функціонуючих тут аграрних формуваннях.

Все це разом узятє потребує переорієнтації аграрного виробництва з техногенних напрямів інтенсифікації на екологічно, економічно та соціально ефективні системи.

Це також висуває два взаємопов'язані завдання. Перше з них зумовлене потребою зменшення техногенного навантаження на землю заради погашення ерозійних процесів, збереження природної краси ландшафтів і видового складу поширеної тут флори. Друге — зумовлене життєвою потребою і можливостями виробництва повноцінної, екологічно чистої продукції.

Дослідження показують, що для виконання обох вищезазначених завдань на території області є реальні потенційні можливості.

По-перше, тут є специфічні властивості природних ресурсів, зокрема земельних, водних, рослинних, біокліматичних, які дозволяють досягти високого рівня розвитку лукопасовищного та польового кормовиробництва і на цій основі — скотарства, вівчарства, а також бджільництва, картоплярства, овочівництва, садівництва і виноградарства. Тому виробляти тут біологічно повноцінне молоко і молокопродукти, м'ясо і м'ясопродукти, лікувальний мед та інші продукти можна за умови серйозних обмежень у застосуванні хімізації.

По-друге, рядом науковців Ужгородського національного університету, зокрема Ю.В. Манівчу-

ком, І.М. Мешко, Й.Й. Лечигою та О.В. Подоля, сформовані теоретичні передумови альтернативних систем аграрного виробництва в регіоні з технологічними обгрунтуваннями. Для Західного регіону України обгрунтування біологічного землеробства зроблено вченими Львівського аграрного університету.

Як показують дослідження центру "Облдержрощючість" стан забруднення ґрунтів, води та відповідно урожаю на полях області важкими металами, пестицидами та іншими забруднювачами має тільки локальний характер і вміст їх, як правило, не перевищує гранично допустимих концентрацій.

Що стосується забруднення ґрунту та ґрунтових вод нітратами та нітритами в гірських районах, то обстеженнями не встановлено жодного випадку перевищення ними гранично допустимих концентрацій. Це пояснюється дуже обмеженим використанням за останні три роки мінеральних добрив і, насамперед, азотних.

Підсумовуючи аналіз стану справ з різними видами забруднень як обмежувальними факторами для виробництва екологічно чистої продукції, можна констатувати, що основна частина сільськогосподарських угідь цілком придатна для цих цілей і при дотриманні відповідних технологій може давати належну віддачу.

На нашу думку, здійснення цих завдань має базуватись на дотриманні ряду принципів:

- поступове зменшення, а згодом повне припинення використання екологічно шкідливих засобів хімізації землеробства і тваринництва;
- відтворення родючості ґрунтів має базуватися на використанні органічних добрив, систем біологічного землеробства;
- зорієнтованість на замкнутий кругообіг внутрішньовиробничих ресурсів при нагромадженні органіки;
- застосування екологічних стандартів на основі виробничих процесів у рослинництві, тваринництві, зберіганні й переробці продукції тощо.

Перехід до екологічної системи аграрного виробництва є складним технологічним і організаційно-економічним процесом. Він потребує відмови від застосування цілого ряду звичних техногенних чинників інтенсифікації та професійної переорієнтації на екологічні системи землеробства і тваринництва.

За їх допомогою вдається досягти біологічної очистки ґрунтів, ґрунтових вод, агроландшафтів від цілого ряду забруднювачів, що накопичились у них протягом кількох десятиріч, тобто відновлення екологічної чистоти території.

Досягти доставленої мети можна на основі дотримання екологічних стандартів. У основу розробки таких стандартів закладаються пріоритети природних процесів відтворення родючості ґрунтів над хімічними, механічними як екологічно шкідливими для агроєкосистем в цілому. У тваринництві — це теж пріоритет природних систем утримання і ветеринарного обслуговування, які відповідають природним особливостям живого організму.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Підсумовуючи сказане, слід зауважити, що система організації виробництва екологічно чистої продукції сільського господарства повинна передбачати ряд принципів підходів, а саме:

- організацію ретельної охорони навколишнього середовища від техногенних забруднень, постійного агроєкономічного моніторингу його стану і якості, біологічну систему погашення ерозії ґрунтів, їх очистки від забруднень, оптимальне і рівномірне розосередження худоби по території угідь;

- модернізацію технології виробництва і відмову від застосування екологічно шкідливих технологій, засобів і знарядь праці, особливо штучно синтезованих хімічних добрив і засобів захисту рослин, високотонажних ґрунтообробних засобів;

- ефективне використання місцевих відходів і побічної продукції (органіки), нагромадження і виробництво органічних добрив шляхом замкнутого кругообігу внутрішньовиробничих ресурсів;

- використання ефективних, екологічно безпечних засобів захисту урожаю, природну стійкість видів, сортів сільгоспкультур, агрозаходів у боротьбі з поширенням хвороб і шкідників;

- упорядкування і уніфікацію стандартів якості продуктів харчування шляхом охоплення характеристики основних поживних і забруднювальних речовин специфічних для кожного виду продукції, включення до них фізико-хімічних показників, які гарантували б харчову повноцінність і не шкідливість з кількісним виразом величин вмісту;

- здійснення суворого контролю за якістю продуктів харчування і вихідної сировини для їх виробництва, налагодження виробництва вимірювальних і контрольних приладів для таких цілей, забезпечення ними підприємств зі зберігання, переробки і реалізації продукції.

Література:

1. Буркинський Б.В., Степанов В.Н., Харичкова С.К. Природопользование: основы экономика-экологической теории. — Одесса: ИПРЭИ НАНУ, 1999. — 253 с.
2. Вергунов В.А. Природоохоронне адаптивно-ландшафтне меліоративне землеробство в басейнах малих річок Лісостепу України. — К.: Аграрна наука, 2006. — 432 с.
3. Гринів Л.С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії. — Львів: ВЦЛНУ ім. Франка, 2001. — С. 45—70.
4. Дорогунцов С.І., Ральчук О.М. Управління техногенно-екологічною безпекою парадигми сталого розвитку: концепція системно-динамічного вирішення. — К.: Наукова думка, 2001. — С. 38—65.
5. Еколого-економічні заходи реформування землекористування в ринкових умовах / Добряк В.К., Бабіндра Д.І. — К.: Урожай, 2006. — 336 с.
6. Сохнич А.Я., Соловій І.П., Саврук Я.М. Розвиток ринку екологічно чистої продукції сільського господарства в Україні // Економіка АПК. — 2008. — С. 92.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2010 р.